

Dúas seccións fraseolóxicas plurilingües nos *Sprachbücher* de Juan Ángel de Zumaran

Mª José Corvo Sánchez¹

Universidade de Vigo

Neste traballo preséntanse dúas seccións fraseolóxicas plurilingües contidas en dous manuais de linguas do século XVII e que son unha mostra do labor docente e tradutolóxico do seu autor.

Palabras clave: *Tyrocinium*, *Thesaurus*, *Sprachbücher*, seccións plurilingües, fraseoloxía.

The current article is concerned with two phraseological sections included in two Sprachbücher or books of languages from the 17th century. They show the work of their author, as translator and teacher of languages.

Keywords: *Tyrocinium*, *Thesaurus*, *Sprachbücher*, multilingual sections, phraseology.

1. Introducción

Os libros de linguas de Juan Ángel de Zumaran configuran o grupo das catro obras seguintes: o *Tyrocinium* de 1617, *Das Neue Sprachbuch* de 1621, o *Thesaurus* de 1626 e a *Grammatica* de 1634.²

Aínda que non son manuais concibidos sempre da mesma maneira, nin para idénticos alumnos, todos eles presentan unha estrutura similar: unha primeira parte preliminar de carácter introdutorio na que, como se facía na época, se atopaban os escritos da dedicatoria e da advertencia aos lectores, que constitúen un tipo de prólogos moi interesantes pola diversidade da información vertida neles polo seu autor, que nos permiten identificar personaxes reais do contexto histórico que lle tocou vivir e que, ademais, conteñen a declaración persoal da súa doutrina como mestre de linguas estranxeiras; unha parte central, que é a principal e máis extensa en todas as obras,

¹ Tradución de María Domínguez Martínez e Sara Álvarez Pola.

² Os títulos completos recollémolos á fin do traballo, no apartado da bibliografía. As diferentes edicións dos mesmos coñecidas poden consultarse en Corvo 2007a: 145-6.

dedicada por enteiro aos diferentes elementos de contido lingüístico e unha parte final en forma de índice ou de *laudatio* que serve de colofón para rematar a obra.

Na súa parte central todos presentan un contido máis ou menos común no referente á gramática, á nomenclatura e aos diálogos, así coma outras seccións menos fáciles de clasificar e que, aínda que poidan ser comúns a algúns destes manuais de linguas, non sempre presentan idénticos contidos.

Son algunhas destas seccións precisamente as que nos interesa tratar neste traballo en concreto, as únicas dúas seccións fraseolóxicas que presentan a particularidade de seren exclusivas a un único libro de linguas: o tratado de sentenzas das “ cousas tanto útiles coma inútiles e das que un debe protexerse ” do *Tyrocinium* de 1617 e o catálogo de fórmulas de tratamento epistolar do *Thesaurus* de 1626.

Abordarémolas fundamentalmente dunha forma descritiva e ilustrarémolas para entender a súa funcionalidade nestes libros ou manuais de linguas; con isto, pois, o obxectivo final destas páxinas será presentar ambas as seccións de frases, enormemente interesantes e ilustrativas do que facer docente e do labor de tradución que levou a cabo este nobre cántabro nas primeiras décadas do século XVII.

2. Tratado trilingüe de sentenzas no *Tyrocinium* de 1617

O título deste tratado preséntase en alemán e italiano da seguinte maneira:

“TARATATO DELLE COSE profiteuoli, e contrarie, et anche di quelle dalli quali ci debbiamo guardare. Composto e raccolto perutilè di quelli ch`imparano le lingue, di me I. A. di S. Maestro et Interprete di lingue in Monaco.

Ein Tractat der jenigen sachen/ so nutzlich vnd vnnútzlich/ auch deren von welchen man sich behúten soll.” (*Tyrocinium* 1617: 156)

Constitúe unha sección trilingüe que se estende dende a páxina 156 ata a 185 da obra e na que a cada frase en italiano lle seguen as súas traducións en francés e en alemán.

Estas frases de “ cousas tanto útiles coma inútiles das que un debe protexerse ” configuran un global de setenta e unha sentenzas redactadas nas tres linguas empregadas no *Tyrocinium* 1617 e nunha orde, poderíamos dicir, de maior a menor número de cousas contidas, dende dúas ata dez. Exemplificámolas a seguir tomando unha de cada grupo:

Per due cose l huomo è amato.

La prima per prudenza, a seconda per lealta.

“Pour deux choses est l`homme aymè.

La premiere pour sa prudence, la deusieme pour sa leaultè.

Vmb 2. sachen wirdt der Mensch geliebt.

Die erst von wegen seiner Weißheit/ die andere vmb sein redlichkeit”. (p. 159)

Tre cose buone a mantener l'amico.

Honorarlo in presentia, lodarlo in absentia, e servirlo al bisogno.

“Trois bonnes choses à maintenir l'amys.

L'honorer en sa presence, le louer en absence, & le servir au besongn.

Drey gutte sachen ainen Freundt zubehalten.

Denselbigen in gegenwertigkeit Ehren/ abessendt loben/ vnnd dem in der noht dienen”.
(p. 166)

Quattro cose non si deuono imprestare.

Buon cauallo, moglie fidele, seruitore leale, et arma buona.

“Quattre chose ne doit on pas prester de hors.

Vn bon cheual, femme fidele, seruiteur loyal & bones armes.

4. Sachen soll man nich avbleihen.

Ain guttes Pferdt/ trewes Weib/ trewe Diener/ vnd ain gutte Wehr”. (p. 172)

Di cinque cose non si deuono fidare.

Di cane forestiero, d'ogni cauallo, di moglie loquace, di seruo superbo, e di torbido fiume.

“De cinq choses ne se doit on fier.

De chien estranger, de chasque cheual, de femme caqueteresse, de seruiteur superbe, & de fleuue troublè.

Auff 5. sachen solle man sich nicht verlassen oder trauen.

Auff ein frembden hundert/ ain jedweders Pferdt/ ain geschweziges Weib/ hoffertigen knecht/ vnd ain trübes Wasser”. (p. 180)

Sei cose si deono scacciar con ogni diligenza.

Malatia del peccato del corpo, ignoranza del'animo, lussuria del ventre, discordia di casa, soditione di città, ambitione di gouernar altri.

“Six choses doit on chaffer diligement.

Maladie du pechè & du corps, ignorance d'esprit paillardise du ventre, discorde de maison, sedicion de ville, Ambition de gouerner les autres.

6. Sachen soll einer fleissig verbergen.

Die kranckheit der Sünd vnd deß Leibs/ die narrheit/ vnzucht deß Leibs/ vnainigkeit deß Hauß/ Auffruhr der Statt/ Ehrgeizigkeit andere zuregieren”. (pp. 181-2)

Sette cose piaciono.

Casto in giouentù, allegro in Vecchiezza, largo in pouertà, misura in ricchezza humil in grandezza paziente nelle auersita, et auferente nelle sue volontà.

“Sept choses nous plaisent.

Chaste ieunesse, allaire en vieillesse, liberal en pouretè, mesure en richesse, humble en grandeur, patient aux aduersites, & chasser ces Desirs & volentes.

7. Sachen gefallen.

In der Jugent weiß/ lustig im Alter/ freygebig in der Armut/ messig in reichtumben/ demütig in der hochheit/ gedultig in widerwertigkeit/ vnnd verbergen seine begir vnnd willen”. (p. 182)

Otto cose fanno l'huomo pouero.

Femina, giuoco, mala compagnia, far lite, stare in otio, far vendetta, seguir la gola, et viuer senza meta, fa l'huomo impouerir qualunque sia.

“Huict choses font l'homme poure.

Femmes, Ieu, Mauuaise compagnie, faire procez, estre oisis, faire reuanche, fuiure sa geule, & viure sans mesure, fait l'homme poure, Quel qu'il soit.

8. Ding machen den Menschen arm.

Das Weib/ spilen/ böse Gselschafft/ verzechten/ müessig seyn/ sich rechen/ dem fraß anhangen/ leben ohne maß/ das macht den Menschen arm/ sey wer er will”. (pp. 182-3)

Nuoue cose si accordano insieme.

Buona compagnia, et allegrezza, vn hosto et vn ingordo, vna bella donna e belle vesti, vna donna ostimata, et vn bastone, un'auaro et dinari assai, vn ladro robba et la fune o corda, vn asino e chilo cacci.

“Neuf choses se concordent ensemble.

Bone compagnie, & ioye, vn hoste & vn gourmand, vne belle femme, & beaux habillements, vne femme opiniastre & vn baston, vn auaricieux & beaucoup d'argent, vn larron, de biens & vne corde, vn asne & quile chasse.

Neun ding vergleichen sich.

Gute Gesellschaft/ vnnd Fröligkeit/ ein Wirth vnd ein Fresser/ ein schöne Frau vnnd schöne Klaiden/ ein halsterrigs Weib vnd ein stecken/ ein geiziger uñ genueg Gelt/ ein Dieb vnd ein strick/ ein Esel vnd einer so jn treibt”. (p. 183)

Dieci cose non s'accordano insieme.

Huomo pauroso et guerra, lauorante fedele et chitien le mercedi, viandante affamato et hosto pouero, carre picciolo et peso grande, cani et gatti in vna cucina, vn vecchio con vna giouane, buon maestrò e cattiuo discepolo, chi ha gran sete et picciolbicchiero, gran gabella et poueri mercanti, buon caciatore e tristi cani.

“Dix choses ne se concordent ensemble.

Homme craintif & guerre, vn laboureur loyal & qui retient le loyer, voyageur affamè & vn poure hoste, vn petit charreau & grand pois, chiens & chats en vne cuisine, vn vieillard & vne ieune femme, bon maistre & mauuais disciple, qui a grand soif & petite coupe, grosse gabelle, & poures marchands, bon chaffeur & mauuais chiens.

10. Sachen vergleichen sich nicht.

Ain verzagter vnnd Krieg/ ain treuer arbeiter/ vnd der so das gelt behelt/ ain raissiger hungriker/ vñ ain armer Wiert/ ain kleiner wagen/ vnd grosser last/ hundert vnd Katz in ainer kuchen/ ain alter Mann/ vnd ain junges Weib/ ain gueter maister/ vnd bóser jung/ ainer so grossen durst hat/ vnd ain klaines geschirr/ groß mantl/ vnnd arme kauffleut/ guette jáger vnd schlimme hund”. (p.184)

Este tratado de sentenzas conclúe na páxina 185 do libro coa número 71, a última sentenza desta sección e a única que non segue a orde exposta de “número de cousas”, pois preséntase coma a resposta á pregunta universal de que é o amor:

Amore che cosa sia.

Amore è vna paßione accocatrice dell’animo, disuiatrice dell’ingegno, ingrossatrice anzi priuatrice delle terrene facultadi, guastatrice delle forze dell’corpo, nimica della giouenezza, et della vecchiezza morte: Genettrice d’i vitis, habitatrice d’i vacuipetti, casa senza ragione, et senza ordine et stabilità alcuna, vitio delle menti non sane, et sommergetrice dell’humana libertà.

“Que chose soit amour.

Amour est vne passion aueugleresse du coeur, desuoyeresse de nostre esprit, de priueresse des biens terriens, desgatteresse des forces du corps, ennemie de la jeunesse, & de la vieillesse mort, engendreresse des vices, de meureresse des vuides cœurs, maison sans raison, & sans ordre & sans aucune constance, vice des entendem?ts & pensees non saines & bones, noyeresse de l’humaine libertè.

Was die Lieb ist.

Die lieb ist ein verblendtes leiden deß herzens/ ain verführung vnsers Geists/ ain beraubung vnserer zeitlichen güetter/ ain abbruch deß leibs sterck/ ain Feind der jugendt/ vnd ain todt des alters/ ain gebererin der laster/ ain wohnung der láren herzen/ ain hauß oder wohnung ohne vernunft/ ohne ordnung vnd ohne ainige bestendigkeit/ ain laster deß verstandts vñ gedanken/ nit hailsame oder güetter/ ains schaden der zeitlichen Freyheit”. (p. 185)

2. Catálogo do *Thesaurus* de 1626

O catálogo do *Thesaurus* 1626 preséntase en latín co seguinte título: “*EPITHETA SEV TITVLI APPLICANDI, ET ATTRIBVENDI OMNIBVS HOMINIBVS, CVIVSCVNQVE DIGNItatis, status siue Conditionis sint, hodie ab omnibus recepti, & diuersis quinque linguis expressi, & c.*” (p. 117); contén cinco apartados aparentemente sen conexión entre eles, un en cada unha das cinco linguas empregadas na obra e na

seguinte orde: en latín (pp. 117-24), italiano (pp. 125-31), francés (pp. 132-9), español (pp. 139-42) e alemán (pp. 142-50).

O correspondente apartado en español, por exemplo, preséntase do seguinte modo: “TITVLOS Y SOBRE ESCRITVRAS DE CARTAS SEGVN Y CONFORME EL DIA DE oy se dan, y vsan con grandes Principes y Señores en Españà, assi Ecclesiasticos, como seglares” (p. 139), do que deducimos que o seu contido consiste nunha relación de diferentes fórmulas de tratamento útiles e necesarias para poder dirixirse por escrito tanto ás dignidades eclesiásticas coma ás seculares, ou a certas institucións, do tipo:

Ad summum Pontificem.

“Beatissimo & sanctissimo in Christo Patri & Domino Vrbano Octauo diuina prouidentia Papæ, Sacrosanctæ Romanæ; Et vniuersalis Ecclesiæ Pontifici maximo”. (p. 117)

Ad Imperatorem.

“Potentissimo, Inuictissimoque Monarchæ, ac Domino, Domino Ferdinando Secundo, Romanorum Imperatori semper Augusto, ac Vngariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, ac Sciaunioniæ Regi Felicissimo, Archiduci Austriæ, Duci Burgundiæ, Comiti Habsburgensi, & c.” (p. 119)

“Alla Molto Illustre, Cattolica, famosa, e celebre Vniuersità di Ingolstatt insieme col Molto Illustre e Magnificentissimo Signor Rettore, e tutti li altri Professori, Amplissimi e Clarissimi Signori miei Osseuandissimi, & c.” (p. 125)

Au Roy tres Chrestien.

“Au tres puissant & tres Chrestien Louys treizies me Roy de France & de Nauarre, & c.” (p. 133)

A la Serenissima Infanta de Flandes.

“A la Serenissima Señora Infanta Doña Margarita mi Señora. Que dios guarde, & c.” (p. 139)

An den Churfürsten in Bayrn.

Dem Hochwürdigisten auch Durchleuchtigisten Fürsten... (p. 145)

Non sempre hai unha correspondencia destes textos nas cinco linguas contidas na obra; si se dá, non obstante, naqueles casos nos que as personalidades ou as institucións mencionadas teñen un carácter internacional, coma cando, por exemplo, se trata dos diferentes reis europeos, ou naqueles casos nos que os destinatarios non reciben un trato personalizado, coma cando se trata dun gobernador ou dun mercador calquera. Noutras ocasións o que fai Zumaran é reproducir certos encabezamentos nas linguas nas que de forma usual existe correspondencia postal coas personaxes ou institucións referidas, permitíndonos observar a súa clara intención de redactar un catálogo útil e próximo ás circunstancias e ás necesidades reais de quen tivese que facer uso del.

3. Propósito e utilidade: Valoración

Estes elementos que acabamos de describir, exclusivos das dúas obras citadas, constitúen un material didáctico plurilingüe desigual.

En primeiro lugar porque, mentres que no tratado do *Tyrocinium* o cualificativo “plurilingüe” fai alusión a un mesmo contido presentado realmente de forma plural, pois son textos paralelos que conteñen diferentes versións dun mesmo contido entre as que figura a da lingua materna do alumno co fin de facilitar a aprendizaxe, no segundo caso, este cualificativo debe entenderse coa seguinte matización: é certo que son textos plurilingües pero só o son na medida en que están redactados en máis dunha lingua e ata nun total de cinco diferentes: latín, italiano, francés, español e alemán. E en segundo lugar, porque a finalidade ou utilidade dunha e doutra sección tampouco é a mesma: a utilidade das sentenzas do *Tyrocinium 1617* atopámola na súa capacidade de servir como modelos de sentido, dos que se extrae unha ensinanza aplicable tanto no plano conversacional coma no escrito; a finalidade das diferentes fórmulas de tratamento ofrecidas no *Thesaurus 1626*, en cambio, atópanse subordinadas só á linguaxe escrita.

Dende a perspectiva do alumno, o uso destes elementos de contido léxico desigual – máis cotián no caso das sentenzas e menos cotián canto ás fórmulas de tratamento– co fin de atender a outras tarefas específicas tras unha aprendizaxe básica da lingua estranxeira, en calquera caso, presupón un coñecemento medio-alto da lingua e, dende a perspectiva do mestre, o seu emprego como material docente sitúanos, en definitiva, no que podemos denominar a última fase do programa de iniciación de adquisición dunha lingua estranxeira deseñada por Zumaran, destinada a que o alumno reforce as destrezas básicas adquiridas xunto ao mestre antes de pasar á fase de perfeccionamento no país estranxeiro, o cal presupón a súa integración entre quen fala a lingua que el aprende.

A explicación da súa inclusión nos libros de linguas de Juan Ángel de Zumaran atopámola no feito de que, na época deste mestre, estes elementos resultan útiles para os fins didácticos perseguidos.

O emprego das sentenzas, en primeiro lugar, exemplifica una práctica habitual no proceso de ensino e aprendizaxe dunha lingua estranxeira, cuxo antecedente máis inmediato atopámolo no proceso de ensino da lingua latina, a lingua que na época serve como modelo de aprendizaxe para todas as demais en Europa. E o emprego deste tipo de sentenzas en concreto, o das sentenzas numéricas, é ademais unha mostra máis de continuidade dunha longuísima tradición que se remonta á literatura sapiencial do Antigo Testamento e cuxa fonte, como nos fai lembrar Curtius, “debe ser la poesía y la sabiduría populares”, pois “El contar, el recontar, el enumerar son recursos que ayudan a orientar el pensamiento” (1955: 713).

Este tipo de sentenzas sempre resultaron moi útiles á hora de “condensar” ideas, pensamentos ou saberes e á hora de ensinalos; delas valéronse os sofistas, outros moitos pensadores e mestres despois. E o certo é que na Idade Media esta clase de

sentenzas gozaba dunha enorme aceptación; as seguintes palabras de Curtius axúdannos a comprender a razón disto:

Toda la Edad Media, desde la invasión de los bárbaros hasta la aparición de la escolástica, fue para el Occidente un largo período de aprendizaje. La enseñanza, con su subdivisión de temas y su mnemotécnica, vino a hacer muy populares las sentencias numéricas y en general la técnica enumerativa. (1955: 714)

E así seguiu sendo despois e tamén na época do mestre que nos ocupa. Proba da súa popularidade é que outro gran mestre do seu tempo, o estremeño Gonzalo de Correas, catedrático de grego e hebreo na Universidade de Salamanca, tamén inclúe algunhas destas sentenzas no seu *Vocabulario de refranes y frases proverbiales*, unha obra recompilatoria elaborada dunha forma moi curiosa, a teor das seguintes palabras:

... es fama en Salamanca que ya en sus últimos años tenía la humorada de hazerse poner los días de mercado un sillón a la cabeza del puente, junto al famoso Toro, compañero de los Toros de Guisando; i al charro que le dezía un refrán que él no tuviese en su Colección le daba un cuarto por cada uno.³

Como exemplo sérvenos a seguinte, moi parecida á que tomamos como ilustración das sentenzas de “catro cousas” do tratado de Zumaran: “Cuatro cosas ha de procurar tener y sustentar el hombre principal: buena mujer, buena casa, buen caballo y buenas armas” (p. 142).

E tamén é posible atopar algunhas noutras obras recompilatorias posteriores, como na do italiano Giulio Franceschi de primeiros do século XX e en onde, por exemplo, podemos ler a seguinte:

Sette cose fa la zuppa - cava fame e sete attuta - empie il ventre - netta il dente - fa dormire - fa smaltire - e la guancia fa arrossire.

“Siete cosas hacen las sopas: quitan el hambre y la sed, llenan el vientre y limpian el diente, hacen sufrir y dormir, y la mejilla roja venir”⁴.

Antiga e tradicional é igualmente a descrición do amor, do que versa a última páxina do tratado de Zumaran. Coñecidas son, por exemplo, as alusións ao amor que podemos ler en *El Quijote*, do que recordamos a seguinte:

El amor unas veces vuela y otras anda; con éste corre, y con aquél va despacio; a unos entibia, y a otros abrasa; a unos hiere, y a otros mata; en un mismo punto comienza la carrera de sus deseos, y en aquel mismo punto la acaba y concluye; por la mañana suele poner cerco a una fortaleza, y a la noche la tiene rendida, porque no hay fuerza que la resista. (Leonela, I 34)⁵

³ Palabras de Bartolomé José Gallardo que citamos a través de Cantera (1996: 25).

⁴ Citamos a través de Barrado (1994: 86).

⁵ Citamos a través de Cantera (2005: 120).

Canto ao catálogo de títulos do *Thesaurus*, o fin práctico é aínda superior ao obxectivo lingüístico didáctico suposto a un libro de linguas da época. As relacións de Zumaran con personaxes influíntes do seu tempo, tanto os que servía coma aos que lles aprendía as linguas, permitiulle comprender a necesidade de elaborar un tratado multilingüe deste tipo, pois o emprego da lingua latina xa non era exclusivo no panorama plurilingüe de aquel entón, a pesares de ser a máis estendida no mundo diplomático, administrativo e comercial nunha Europa transitada sen descanso por grupos plurinacionais de estudantes, comerciantes, soldados, viaxantes e diplomáticos, entre outros.

E é que estes eran os grupos de destinatarios das ensinanzas de Zumaran, un conxunto moi amplo e desigual, no que, por diversos motivos, se encontraban nobres, cortesáns, doutores, letrados, comerciantes e viaxeiros en xeral, é dicir, todo aquel interesado en aprender linguas estranxeiras como parte complementaria da súa formación ou da súa actividade profesional; todo isto queda reflectido na seguinte cita do escrito aos lectores que Zumaran inclúe no seu *Tyrocinium* de 1617:

Ljeber vnd gúnstiger Leser/ dir ist bewust/ was heutiges tags die jenige Personen/ so mit vilen sprachen begabt/ geacht werden/ vnd wie nutzlich deren wissenschaftt menigklich/ wes standts oder würde die seye/ anzufangen von dem hóchsten biß auff den nidrigsten/ vnd fürne mlich da die personen eines hohen Standts/ desto mehr schuldig solche zuwissen seyn. Die Fürsten vmd Audientz andern Fürsten vnd Abgesanten zuegeben/ Die Hofleut/ damit sie von jren Fürsten in vnderschiedlichen geschefften vnn Commissionen gebraucht werden: Die von Adel/ die da den Fürsten nit vorhabês seyn zu dienen/ vmbzusehen die Lánders/ vnd von dem so sie gesehen in den Lándern/ da sie gewesen/ wissen zu discurriren vnd reden/ vnd also dartun/ dz sie das jenig nit vmb sonst außgeben haben: Die Doctores zulesen vnd zuuersteen die Autores jrer Profession/ als die in der H. Schrifft/ Rechtsgelehrten vnd Artzney: Die Kauffleut/ damit sie kúndê mit vnderschiedlichen Nationen/ was es berúrt zu kauffen vnd verkauffen kúnden handeln: Die gemáinen Personen/ daß sie in Krieg kúnden ziehen/ dienê den Herren/ mit jnen in frembde Lánders zuraisen/ vñ was zulernen. (6^r)⁶

Diríxese a todos eles, como vemos, facendo unha defensa aberta do estudo das linguas estranxeiras, da súa importancia e da necesidade de coñecelas nos tempos que lles tocou vivir e expoñendo, asemade, a motivación que xustifica tanto o seu traballo como mestre das mesmas e publicista dos seus libros de linguas, coma o obxectivo que debe perseguir quen se inicie neste estudo.

Unha última observación antes de rematar en forma de xustificación terminolóxica, á vista do interese que mostran os paremiólogos e fraseólogos actuais por analizar e determinar terminolóxica e apropiadamente os diferentes tipos de enunciados

⁶ Correspóndese co texto en italiano recollido nos folios 3^v-4^r.

paremiais ⁷. Neste traballo seguimos a terminoloxía tradicional e, de acordo con Curtius (1955: 713), describimos o tratado de “cousas tanto útiles como inútiles e das que un debe protexerse” de Zumaran coma un tratado de sentenzas numéricas e non coma refráns, tal como tamén é posible atopar recompilados este tipo de enunciados, como tivemos ocasión de ver, por exemplo, nos traballos mencionados de Correas e Franceschi.

Creemos que é importante facer esta diferenciación porque así é como debemos entender este “tratado de cousas” dentro do conxunto dos libros de linguas de Zumaran, xa que el o inclúe no seu *Tyrocinium* de 1617, o seu primeiro libro de linguas, e exclúe de todos os seus *Sprachbücher* ou libros de linguas posteriores, nos que si se ocupa doutros enunciados paremiais “condensadores dalgunha ensinanza” que denomina “proverbios” ou *Sprichwörter*⁸, é dicir, refráns, de acordo coa terminoloxía actual:

...el refrán es un enunciado autónomo, generalmente breve, genérico, sentencioso, de carácter popular, que presenta en sentido directo o alegórico un pensamiento que puede recoger diferentes connotaciones –consejos, experiencias, admoniciones, exhortaciones–, tendente al bimembrismo y a la rima y susceptible de cambios morfológicos, semánticos y léxicos. (Barsanti 2005:33)

Tomamos esta definición de refrán como referencia porque nos parece especialmente acertada dentro do conxunto dos intentos máis actuais propostos de definición e delimitación deste tipo de enunciados ou fórmulas paremiolóxicas. E con isto, queremos salienta, para finalizar, o feito de que Zumaran, ao diferenciar nos seus libros de linguas as sentenzas do seu *Tyrocinium* de 1617 dos refráns, que incluíu en todos os seus manuais posteriores, fixo unha distinción destes enunciados paremiais que nos permite concluír que a súa idea de refrán estaba moi próxima á concibida polos paremiólogos actuais.

4. Referencias bibliográficas:

- BARRADO BELMAR, Mª Carmen (1994): “*Tavola, cibi, vini*. Traducción o adaptación sociocultural de estruturas paremiolóxicas italianas y españolas”, en *Paremia* 3, pp. 83-88.
- BARSANTI VIGO, Mª Jesús (2003): *Estudio paremiológico contrastivo de la traducción de El Quijote de Ludwig Tieck*. (Colección Vitor 107). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- (2005): *Análisis paremiológico de El Quijote de Cervantes en la versión de Ludwig Tieck*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.

⁷ Poderíamos citar moitos traballos; entre os máis recentes, por exemplo, atópanse Barsanti (2003: 19-40 e 2005: 17-33) e Cantera (2005: 11-15).

⁸ Véxase Corvo 2007b: 50 e ss.

- CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús *et al.* (2005): *Refranes, otras paremias y fraseologismos en Don Quijote de la Mancha*. [Supplement Series of Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship, vol. 17]. Madrid.
- CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (1996): “Supervivencia y triunfo del refrán en las letras españolas al llegar la Edad Moderna”, en *Paremia* 5, pp. 23-30.
- CORREAS, Gonzalo (1627): *Vocabulario de refranes y frases proverbiales y otras fórmulas comunes de la lengua castellana en que van todos los impresos antes y otra gran copia*. 1992: Edición de Víctor Infrantes. Madrid: Visor Libros.
- CORVO SÁNCHEZ, Mª José (2007a): *Los libros de lenguas de Juan Ángel de Zumaran. La obra de un maestro español entre los alemanes del siglo XVII*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- (2007b): “Los refranes en los manuales de lenguas extranjeras”, en Mª Isabel González Rey (dir.): *Adquisición de las expresiones fijas. Metodología y recursos didácticos. Idioms Acquisition. Methodology and didactic Resources*. Cortil-Wodon: E.M.E.
- CURTIUS, Ernst Robert (1948): *Literatura europea y Edad Media Latina* (1955: Traducción de Margit Frenk Alatorre e Antonio Alatorre). Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- ZUMARAN, Juan Ángel de (1617): *Tyrocinivm gallicvm, italicvm et germanicvm: profitentibvs ac discentibvs hasce lingvas vitilissimvm et apprime necessarium. Opus novvm, ex probatis avtoribvs collectvm, & ante hac in talem formam & ordinem nunquam redactum. adivnctis non minvs vtilibvs et ivcvndis dialogis, ac nomenclatura præfatarum linguarum*. Múnich.
- (1621): *Das Neue Sprachbuch. Liure & instruction pour apprendre les langues. Libro fondamentale per le lingue. Libro muy prouehoso para aprêder las lenguas*. Múnich.
- (1626): *Thesavrvs fyndamentalis, qvinqve lingvarvm hoc est, liber ex qvo velvti clivite cornv copie rectissima eaqve facillima methodo, qvidqvid ad pronvntiationem. nominum, iuxta ac verborum inflexionem, Dialogos item & prouerbia, ac tandem ad ipsa quinq; totius Europæ primariarum Linguarum videlicet Latinæ, Hispanicæ, Gallicæ, Italicæ, & Germanicæ Fundamenta spectare potest, quasi nullo negotio depromitur, & ad oculum demonstratur. Pars prima*. Ingolstadt.
- (1626): *Florilegiov seiv liber, in qvo dialogi, nomenclatvra, epitheta, proverbia, latine, italice, gallice, hispanice, et germanice expressa, omniumq; totius Christiani orbis Academiarum Cathalogus, cum vberrimò, omnium quinq; Linguarum Indice continentur. Pars secvnda*. Ingolstadt.
- (1626): *Nomenclatvra omnivm rervm voces et nomina qvinqve diversis lingvis continens. Pars Tertia*. Ingolstadt. Imprenta: Gregorii Hænlini. Impensis Auctoris.
- (1634): *Grammatica y pronvnciacion alemana y española. española y alemana. Compuesta en beneficio de estas dos Naciones, que quieren*

*aprender vna destas linguas. (...) Teutsche vnnnd Spannische
Spannische vnd Teutsche Grammatica vnd außsprach. Diesen baiden
Nationen die eine aus disen Sprachen begehren zu lehrnen zu gutem
an tag geben. Viena.*